

of the local self-government significant achievements and accumulated valuable experience in the field of social care, primary education, the organization of medical care have not lost their importance in our time.

Purpose using unpublished sources, domestic and foreign publishing documents and materials, the author set out to give objective and complete picture of the history of, organizational formation and activity of urban and territorial governments in Volyn in the interwar period, show specific features and regional features.

Results. *The local self-government institute in Volyn, and in general in the Second Polish Republic had a peculiar character. He to provide the most basic needs of the population of the region designed to perform a wide range of tasks. However, as the elected institutions, they were obliged to take into account public opinion. On the other hand, a number of laws, regulations, orders administration limited independence, making them dependent on government policy in Poland.*

The formation mechanism of electoral authorities took place throughout the interwar period. The changes that were made were aimed at empowering the administration to influence the course and outcome of the elections. One of the components of the policy governor H. Yuzevskoho the local self-governing bodies was used for the implementation of government decisions and regulation of complex inter-ethnic relations in Volyn. This was carried out primarily by de-politicization of government.

Originality. *While some question the historical development of Volyn in the period raised some scientists, the problems related to the functioning of the government institution in 1920-1930 years, except for a few occasional moments have not found the proper lighting. Features of organizational formation of local self-government institute in Volyn were not the subject of a special study and remained unexplored page.*

Conclusion. *Deprived of law, that serious influence on political life, the local self-governing bodies yet solved the most pressing social and economic problems. Support for agriculture and industry, crafts and trade, large-scale urban construction and the construction of road network - this is not an exhaustive list of the tasks that set themselves and perform self-governing institutions to economic growth in the region.*

УДК 334.735 (47+57) «19»

Т. В. Оніпко

доктор історичних наук, професор, професор кафедри документознавства та інформаційної діяльності в економічних системах ВНЗ Укоопспілки «Полтавський університет економіки і торгівлі»

ЗАЛУЧЕННЯ ВІТЧИЗНЯНОЇ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ ДО СВЯТКУВАННЯ МІЖНАРОДНОГО ДНЯ КООПЕРАЦІЇ: РЕТРОСПЕКТИВА 1920-Х РОКІВ

Розкрито причини встановлення Міжнародним Кооперативним Альянсом Міжнародного дня кооперації та його значення для пропаганди кооперативних ідей. Висвітлено досвід започаткування цього свята в УСРР у 1923 р. Зроблено висновок про те, що Міжнародний день кооперації сприяв залученню до споживчих товариств нових членів, поліпшенню добробуту пайовиків і фінансового стану кооперативних організацій.

Ключові слова: міжнародний кооперативний рух, Міжнародний Кооперативний Альянс, Міжнародний день кооперації, споживча кооперація, кооперативна пропаганда.

Постановка проблеми. Історичний досвід 1920-х років переконливо засвідчує, що вітчизняна споживча кооперація посідала гідне місце в міжнародному кооперативному русі. Прикметно, що запровадження Міжнародного дня кооперації в УСРР сприяло

зацікавленості громадян в організації кооперативів як форми самозахисту в умовах економічної кризи в СРСР 1923 р. Відкинувши ідеологічні штампи, зумівши проаналізувати надбання минулого, вбачаємо сенс у тому, щоб активізувати роз'яснення гуманістичних принципів кооперації та її потенційних можливостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження з історії налагодження зв'язків споживчої кооперації УСРР з міжнародним кооперативним рухом з'явилися ще в 1920-ті роки, однак це були, як правило, праці більшовицьких популяризаторів кооперативного руху, серед них Е. Варьяш [1], С. Зарудний [2], В. Целларіус [3]. Суттєвий внесок у вивчення досвіду міжнародної діяльності споживчої кооперації СРСР, до складу якої входила вітчизняна кооперація, у післявоєнний період зробив О. Крашенніников [4], проте він надавав перевагу висвітленню політичного значення Міжнародного дня кооперації. Серед сучасних українських дослідників кооперативного руху лише деякі приділили глибоку увагу значенню Міжнародного дня кооперації для налагодження зовнішньоекономічних зв'язків України. Передусім йдеться про розвідку

М. Журби [5]. Погоджуємось із думкою вченого, що нині назріла необхідність розробки концепції історичного дослідження міжнародних зв'язків кооперації, підвалини для яких були закладені ще у 20-ті роки ХХ ст.

Мета. На підставі аналізу історіографічної бази окресленої проблеми можемо констатувати, що глибокого дослідження вітчизняного досвіду святкування Міжнародного дня кооперації споживчими товариствами та їх спілками донині не зроблено. Відтак метою статті є спроба висвітлення досвіду започаткування Міжнародного дня кооперації в УСРР Вукопспілкою, оскільки саме вона першою серед інших українських кооперативних спілок у 1923 р. стала членом Міжнародного Кооперативного Альянсу (МКА).

Виклад основного матеріалу. Питання про Міжнародний день кооперації з кінця ХІХ ст. не раз виникало на засіданнях МКА. Вперше в Росії на сторінках преси ідею про міжнародний день кооперації порушив артілійний батько Микола Левитський. Перша світова війна практично припинила роботу МКА, міжнародний зв'язок кооперації ослабнув. Лише всередині 1921 р., з моменту Базельського конгресу МКА (Швейцарія), знову постало питання про запровадження дня кооперації.

Між науковцями дотепер тривають дискусії стосовно того, хто був ініціатором запровадження Міжнародного дня кооперації: керівники Альянсу чи радянські кооператори? На думку А. Журби, це свято ініціював Міжнародний Кооперативний Альянс, який з моменту Базельського конгресу МКА почав розробляти рекомендації щодо запровадження такого дня. Голова МКА Гетхард на сторінках бюлетеня МКА підкреслював: все, що зроблено донині в справі об'єднання кооператорів, стосувалося лише тих, хто вже цікавився роботою кооперації. Він наголошував на тому, що потрібно зацікавити якнайширші кола людності ідеєю кооперації. Весною

1922 р. ним було запропоновано офіційно запровадити Міжнародний день кооперації. Цю пропозицію одногослосно ухвалили на засіданні ЦК

МКА, яке відбулося 11 квітня 1922 р. у Мілані (Італія). Засідання Виконкому МКА, яке відбулося 30 вересня 1922 р. у м. Ессені (Німеччина), вирішило святкувати щороку день кооперації в першу суботу липня. Остаточо 4 лютого 1923 р. засідання Виконкому МКА ухвалило святкувати Міжнародний день кооперації в усіх країнах без винятку [5].

Дослідник міжнародного кооперативного руху О. Лозовий ще в 20-ті роки ХХ ст. свідчив про те, що у 1922 р. саме пропозиція радянських кооператорів святкувати щорічно Міжнародний день кооперації була підтримана на засіданні ЦК МКА в Мілані. На його думку, остаточно питання про Міжнародний день кооперації було вирішено у вересні 1922 р. і призначено це свято на першу суботу липня не без згоди і наполягання радянських кооператорів. Він наголошував на тому, що святкування дня кооперації мало «демонструвати згуртованість кооператорів усього світу і міць кооперативних організацій як способу економічного визволення робітничих мас і заперуку загального миру» [6, 21].

С. Зарудний, дотримуючись більшовицької позиції, був переконаний у тому, що керівники МКА, запроваджуючи Міжнародний день кооперації, водночас намагалися позбавити його революційного змісту, чому й призначили святкування не на 1 травня – день пролетарської солідарності, а на першу суботу липня [7, 23]. Вважаємо цікавою точкою зору С. Зарудного щодо причин встановлення дня кооперації. Він звергав увагу на те, що загальносвітова економічна боротьба кооперації проти дрібних комерсантів, крамарів, лихварів та перекупщиків відбувалася майже вдало. Однак проти трестів та великих банків кооперація не могла встояти, тому потрібно було саме в Міжнародний день кооперації активно проводити антимонопольну і антирестову пропаганду.

Відомий теоретик і практик кооперації В. Целларіус, який у 1920-ті роки репрезентував українську радянську кооперацію в МКА, дотримувався думки, що пропозиція про встановлення Міжнародного дня кооперації усе ж таки належала очільнику МКА Гетхарду. Цей день, на думку голови Альянсу, «мав бути єдиним днем святкування й пропаганди кооператорів усього світу» [8, 7]. Дослідник зазначав, що, визначаючи день кооперації, Альянс керувався тим, що влітку легше організувати святкування багаточисельних кооперованих та некооперованих мас. На суботу воно призначено з огляду на те, що в цей день на підприємствах і в установах робочий день закінчувався раніше. На думку В. Целларіуса, встановлення дня кооперації було викликано прагненням керівників МКА збільшити чисельність членів кооперації. Кооперація повинна була привселюдно показати ті успіхи, яких вона досягла, і охопити своїм впливом ту частину населення, яка ще не встигла вступити до кооперативів. Однак автор, переймаючись ідеєю класової боротьби, закінчував свої роздуми тим, що свято кооператорів, як і 1 травня та 8 Березня, мало набути революційного змісту.

На початку літа 1923 р. МКА опублікував «Маніфест» про запровадження Міжнародного дня кооперації. Згідно з його змістом, святкування тогоріч мало проходити в усіх країнах 7 липня. Тоді Міжнародний день кооперації вперше відзначався в

СРСР. У 1923 р. пропозицію Центроспілки РСФФР щодо гучного та масштабного відзначення Міжнародного дня кооперації підтримали й представники Вукопспілки. Деякі дослідники дотримуються точки зору, що однією з передумов вступу ВУКС до складу МКА у 1923 р. було визнання нею Міжнародного дня кооперації та його широке відзначення. М. Журба наголошує на тому, що виконання цієї умови контролювалося МКА [5].

Партійно-державні очільники СРСР та УСРР, зокрема, більшовицьке керівництво ВУКС (її правління з травня до жовтня 1923 р. очолював кооператор-більшовик О. Шліхтер) розглядали Міжнародний день кооперації, по-перше, як можливість продемонструвати переваги кооперативного методу господарювання над приватним сектором економіки, по-друге, як спробу продемонструвати переваги радянської влади. Газета «Вісті ВУЦВК» звертала увагу на те, що, згідно з планом Виконкому МКА відзначення Міжнародного дня кооперації мало проходити в усіх губернських і повітових містах та волостях СРСР [9, 1]. Святкування Міжнародного дня кооперації в 1923 р. було підтримано в УСРР на державному рівні, про що свідчать архівні документи. Члени ЦК КП(б)У 9 липня 1923 р. брали активну участь у засіданні Всеукраїнської кооперативної ради «Вукоради» з нагоди свята [10, 44]. Крім цього, Агітпроп ЦК КП(б)У спеціально підготував тези для агітаторів-комуністів з нагоди Міжнародного дня кооперації, в яких зазначалося, що це свято в радянській країні має двоєдину мету: по-перше, зміцнення власне радянської кооперації; по-друге, посилення комуністичного впливу на кооперацію буржуазних країн.

Напередодні свята Вукопспілка розробила план участі споживчої кооперації в святкуванні Міжнародного дня кооперації. Видавничим відділом ВУКС були надруковані тези для агітаторів, гасла, плакати з діаграмами, листівки, що наочно демонстрували діяльність кооперації в різних країнах Західної Європи, Радянському Союзу, зокрема в УРСР. У кооперативній пресі з'явилися статті та заклики до кооператорів і всіх верств населення спрямувати сили на зміцнення радянської кооперативної системи, зростання її авторитету в міжнародному кооперативному об'єднанні. 7 липня 1923 р. вітчизняними кооператорами на вулицях були вивішені плакати: «Справжнє кооперування широких мас – наше завдання» [11, 1].

Організаційний відділ Вукопспілки запропонував місцевим споживчим спілкам та робітничим кооперативам відпускати у цей день товари з крамниць зі знижкою, організувати продаж поліпшених обідів із кооперативних їдалень, здійснювати торгівлю книжками на кооперативну тематику, відкривати нові товариства тощо. Як засвідчують архівні дані та періодичні видання, на промислових підприємствах, у парках та на майданах відбулися мітинги, були влаштовані лекції про значення кооперації, поширювались спеціальні брошури та листівки, присвячені дню кооперації, проходили безкоштовні спектаклі і дитячі ігри, екскурсії, кооперативні ярмарки, відбувалася роздача дітям членів споживчої кооперації подарунків тощо. У день кооперації товари з кооперативних магазинів відпускали у середньому зі знижкою 10% [12, 2].

Цікаву інформацію про відзначення Міжнародного дня кооперації помістила газета «Комуніст». Так, Вінницький робітничий споживчий кооператив на святкування дня кооперації відкрив низку споживчих кооперативів, з-поміж яких імені Роберта Оуена. Отримані Вукопспілкою телеграми про святкування дня кооперації в Бахмуті, Запоріжжі, Катеринославі, Житомирі, Слизаветграді, Херсоні, Кременчуці та інших містах засвідчували, що 7 липня 1923 р. у цих містах на заводах і фабриках, підприємствах, у районних парках і міських садах відбулися лекції і мітинги з доповідями про значення кооперації. Як для членів кооперації, так і некооперованої частини населення були випущені спеціальні брошури та листівки із роз'ясненням важливості кооперації для поліпшення побутових умов життя населення. Із кооперативних магазинів та розподільників районних робітничих кооперативів пайовикам відпускали товари зі знижкою 10–15%. Аналогічні знаходи з нагоди свята кооперації були вжиті кооперативними організаціями Одещини. Цікавим видається такий факт: одеські кооператори у Міжнародний день кооперації ухвалили взяти шефство над низкою споживчих товариств на селі [13, 2].

Готуючись до свята, оргвідділ Київського Соробкоопу (Центральний робітничий кооператив міста Києва) розробив план участі у святкуванні Міжнародного дня кооперації у Києві та в окрузі. Видавничий відділ Соробкоопу друкував гасла і плакати, готував порівняльні плакати-діаграми, що мали демонструвати діяльність кооперації в різних країнах Західної Європи і в СРСР. Також оргвідділ подав правлінню Соробкоопу проект відпуску товарів у цей день із кооперативних магазинів зі знижкою проти звичайних цін, а також пільгового продажу поліпшених обідів з кооперативних їдалень. Разом із тим, йшлося про влаштування крамничок для пільгового продажу кооперативних книжок. Важливо, що до свята Соробкоопом було заплановано відкриття кооперативного музею [14]. У кооперативі на сірниковій фабриці м. Києва збори ухвалили таке рішення: на честь Міжнародного дня кооперації дати фабриці ім'я ткачів – рочдельських піонерів (засновники першого споживчого товариства в світі, м. Рочдель, Англія). Діти пайовиків зібралися біля дитячого містечка, яке утримувала на свої кошти київська кооперація, і розпочалися гуляння з прапорами, на яких були заклики: «Ми – майбутні кооператори!». Як повідомляв «Бюлетень Вукопспілки», «у Києві всі кооперативи прикрасили свої будинки, це ж зробили державні установи. Деякі вулиці нагадували своїм зовнішнім виглядом свято Першого травня» [15, 23]. У цей день на зборах київських кооператорів одну з вулиць міста вирішили назвати вулицею Кооперації. У кооперативних магазинах товари відпускали зі знижкою 10–20%. Особливу увагу приділили агітації за вступ до споживчих товариств і внесення паїв, зменшених у цей день. До недоліків святкування всі київські газети віднесли слабку участь у проведених заходах молоді та жінок [16, 119].

Наводимо ще одне повідомлення про свято кооперації в Києві та його околицях (святкові заходи тривали декілька днів), яке помістила газета «Спілка» – друковане видання київських кооператорів. У ньому мовилося про охоплення заходами з нагоди

Міжнародного дня кооперації різних верств населення. Зокрема, в повідомленні говорилося: «7 липня 1923 р. умісті Києві були прочитані доповіді на підприємствах, проведені урочисті збори кооперованих робітників, збори жінок-робітниць, мітинги і концерти. Проійшло дитяче свято з роздачами дітям подарунків. 8 липня 1923 р. святкували день кооперації в Обухові. Увечорі відбулась вистава, улаштована силами місцевих кооперативів. У Василькові день кооперації припав саме на день річниці Васильківського робкоопу. Велику увагу було надано дітям – проведено бесіди на кооперативні теми в дитячих установах і організована дитяча маніфестація» [17].

Досвід проведення Міжнародного дня кооперації в УСРР у 1923 р. більшовицький теоретик кооперації В. Целларіус порівнював із досвідом відзначення цього дня за кордоном. Дослідник писав, що з метою відзначення дня кооперації в УСРР у містах і волостях були створені особливі комісії з підготовки святкування, видані спеціальні книги, газети і номери журналів про кооперацію, проведені лекції й доповіді на підприємствах, влаштовані збори, спільні урочисті засідання рад профспілок і кооперативів, організовані дитячі свята, маніфестації та екскурсії дітей із сільської місцевості до міста. Підсумовуючи результати першого відзначення Міжнародного дня кооперації в УСРР, В. Целларіус підкреслював, що воно «було поставлено широко» з охопленням громадськості міста та села [8, 20]. Він свідчив про те, що «широкі маси робітників і селян помітили та запам'ятали влаштування Міжнародного дня кооперації» [18, 33].

Разом із тим В. Целларіус підкреслював, що в 1923 р. у багатьох країнах Європи кооператори не змогли відзначити Міжнародний день кооперації широкомасштабно. Чому так? Дослідник з цього приводу писав, що «частина кооператорів за кордоном боїться розпочати відверту й рішучу боротьбу з капіталом, що там кооперація в полоні у буржуазії. Це їй не дає можливості поширюватись». Він наголошував на тому, що у Швейцарії, Голландії, Данії, Швеції, німецьких частинах Чехословаччини кооператори зовсім відмовилися від Міжнародного дня кооперації. В інших країнах, на думку автора, святкування дня кооперації «проійшло тихо, мляво, скупчено, без широких мас» [8, 19]. Натомість там, де брали участь комуністи, святкування мало вигляд жвавий, яскравий, а тому привертало до себе увагу працюючих.

Отже, з 1923 р. українські кооператори, підтримуючи ініціативи МКА, започаткували відзначення в першу суботу липня Міжнародного дня кооперації. Святкування цього дня в УСРР, як і загалом у СРСР, стало дієвою формою кооперативної пропаганди та залучення до кооперативів нових членів і додаткових коштів, що сприяло поліпшенню фінансового стану кооперативних організацій. Запровадження дня кооперації давало можливість кооператорам не лише довести переваги кооперативного сектора економіки над приватним господарюванням, але й переконати населення в перспективі кооперативного руху.

Більшовицьке керівництво УСРР усіяло намагалося використати Міжнародний день кооперації з політичною метою – для комуністичної пропаганди та поширення революційних ідей. Більшовизація

кооперативних структур та посилення комуністичного впливу в міжнародному кооперативному русі, звісно, було порушенням їх демократичних засад. Тож уроки минулого, з одного боку, переконливо засвідчують значний авторитет споживчої кооперації України серед міжнародної кооперативної спільноти, а з іншого – застерігають від політизації громадських організацій.

Висновки. Для того, щоб оптимізувати вітчизняну споживчу кооперацію нині, потрібна не лише підтримка держави (на яку чи варто у нинішніх умовах розраховувати), але передусім сприяння населення, для якого кооперація справді може стати виходом із соціально-економічної скрути. Активізація діяльності кооператорів щодо пропаганди кооперативних ідей, розширення масштабів щорічного відзначення Міжнародного дня кооперації в Україні в першу суботу липня сприятиме залученню до кооперативів нових членів, розширенню їх соціальної бази, поповненню пайового капіталу. Отримавши фінансове поповнення, споживчі товариства та їх спілки, особливо в районних центрах і на селі, зможуть активізувати, а в ряді випадків відновити діяльність переробних підприємств, торговельних об'єктів, закладів громадського харчування та побуту тощо. До того ж з нагоди Міжнародного дня кооперації споживча кооперація України, як і в 1920-ті роки, спроможна робити суттєві знижки на промислові та продовольчі товари для своїх пайовиків, передусім ветеранів кооперації, малозабезпечених сімей, інвалідів. На нашу думку, це буде ефективним стимулом як для членів споживчих кооперативів, так і кооперативних організацій. Бажано, щоб і органи місцевого самоврядування активніше долучалися до цієї справи.

Список використаної літератури та джерел:

1. Варьяш Э. *Международное кооперативное движение и советская кооперация*. – М.: Город и деревня, 1926. – 98 с.
2. Зарудний С. *Кооперативний інтернаціонал. Міжнародний кооперативний союз / С. Зарудний*. – Х.: Книгоспілка, 1927. – 24 с.
3. Целларіус В. *Міжнародний день кооперації і наші завдання / В. Целларіус*. – Х.: Книгоспілка, 1929. – 23 с.
4. Крашенинников А.И. *Международное кооперативное движение. Изд. 2-е, доп. и перераб. / А.И. Крашенинников, А.М. Морозов*. – М.: Экономика, 1977. – 223 с.
5. Журба М.А. *Міжнародні зв'язки споживчої кооперації України в 1922–1927 роках [Електронний ресурс] / М.А. Журба // Історія науки і біографістика. – 2006. – № 1. – Режим доступу: <http://inb.dnsgb.com.ua/2006-1/06zmttkur.html>*
6. Лозовий О. *Кооперативний інтернаціонал / О. Лозовий*. – Х.: Держ. вид-во України, 1929. – 75 с.
7. Зарудний С. *Кооперативний інтернаціонал / С. Зарудний*. – Х.: Книгоспілка, 1927. – 43 с.
8. Целларіус В. М. *До Міжнародного дня кооперації / В.М. Целларіус*. – Х.: Книгоспілка, 1924. – 22 с.
9. *До Міжнародного дня кооперації // Вісті ВУЦВК. – 1923. – 9 червня.*
10. *Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1. – Оп. 20. – Спр. 1743.*
11. *Хроніка. Святування Міжнародного дня кооперації // Вісті ВУЦВК. – 1923. – 15 липня.*
12. *Кооперативні пільги у день кооперації // Коммунист. – 1923. – 8 июля.*
13. *Чубря. Міжнародний день кооперації / Чубря // Коммунист. – 1923. – 8 июля.*
14. *Святування Міжнародного дня кооперації в Києві // Спілка (видання Київської спілки споживчих товариств). – 1923. – 23 червня.*

15. *Кооперативне свято на місцях // Бюлетень Вукоопспілки. – 1923. – № 23. – С. 21–24.*
16. *Нариси з історії споживчої кооперації Київщини / В.П. Пак, Ф.І. Ленченко; за ред. Ф.І. Ленченка. – К.: Ірідіум, 2002. – 200 с.*
17. *Загальне святкування в місті // Спілка (видання Київської спілки споживчих товариств). – 1923. – 19 липня.*
18. *Целларіус В. К Міжнародному дню кооперации. – Х.: Книгоспілка, 1925. – 39 с.*

References

1. Variash, E. (1926). *International cooperative movement and the Soviet cooperation*. Moscow: Gorod i derevnia (in Rus.)
2. Zrudny, S. (1927). *Cooperative international. International cooperative Union*. Kharkiv: Knygospilka (in Ukr.)
3. Tsellarius, V. (1929). *International Day of cooperation and our tasks*. Kharkiv: Knygospilka (in Ukr.)
4. Krashennnikov, A.I. & Morozov, A.M. (1977). *International cooperative movement*. Moscow: Ekonomika (in Rus.)
5. Zhurba, M.A. (2006). *International relations of consumer cooperation of Ukraine in 1922–1927. Istoriiia nauky i biografiistika (History of science and biography studies), 1*. Retrieved from <http://inb.dnsgb.com.ua/2006-1/06zmttkur.html> (in Ukr.)
6. Lozovy, O. (1929). *Cooperative international*. Kharkiv: Derzavne vydavnytstvo Ukrainy (in Ukr.)
7. Zrudny, S. (1927). *Cooperative international*. Kharkiv: Knygospilka (in Ukr.)
8. Tsellarius, V. (1924). *To the International Day of cooperation*. Kharkiv: Knygospilka (in Ukr.)
9. (1923). *To the International Day of cooperation. Visti VUTSVK (News of All-Ukrainian Central Executive Committee), 9 June (in Ukr.)*
10. *The Central state archive of public associations of Ukraine, fund 1, register 20, case 1743.*
11. (1923). *Chronicle. Celebration of the International Day of cooperation. Visti VUTSVK (News of All-Ukrainian Central Executive Committee), 15 July (in Ukr.)*
12. (1923). *Cooperative benefits in the Day of cooperation. Kommunist (Communist), 8 July (in Ukr.)*
13. *Chubria (1923). International Day of cooperation. Kommunist (Communist), 8 July (in Rus.)*
14. (1923). *Celebration of the International Day of cooperation in Kyiv. Spilka. Vydannia Kyivskoi spilky spozhyvchykh tovarystv (Union. Edition of the Kyiv union of consumer societies), 23 June (in Ukr.)*
15. (1923). *Cooperative celebration at the places. Bulletin Vukoopsilky (Bulletin of Ukoopsilka), 23, 21–24 (in Ukr.)*
16. *Lenchenko, F.I. & Pak V.P. (2002). In F.I. Lenchenko (Ed.). Essays on the history of consumer cooperation of Kyiv region. Kyiv: Iridium (in Ukr.)*
17. (1923). *General celebration in the city. Spilka. Vydannia Kyivskoi spilky spozhyvchykh tovarystv (Union. Edition of the Kyiv union of consumer societies), 19 July (in Ukr.)*
18. *Tsellarius, V. (1925). To the International Day of cooperation. Kharkiv: Knygospilka (in Rus.)*

T. V. Onipko

THE INVOLVEMENT OF NATIONAL CONSUMER COOPERATION IN THE CELEBRATION OF INTERNATIONAL DAY OF COOPERATION: A RETROSPECTIVE OF THE 1920-IES.

Introduction. The historical experience of the 1920-ies indicates that national consumer cooperation has taken a significant place in the international cooperative movement. The initiation of the International Day of cooperation in the Soviet Ukraine promoted the interests of citizens in the organization of cooperatives as forms of self-protection during the economic crisis of 1923. The ideological clichés should be

discarded in order to analyze the historical experience. It is necessary to intensify the clarification of humanistic principles of cooperation and its potential.

Purpose. The purpose of the article is to elucidate the experience of initiation of International Day of cooperation in Ukraine by All-Ukrainian union of consumer societies. In 1923 this union has become the first member of International Cooperative Alliance among other Ukrainian cooperative unions.

Methods. Historical & chronological, analysis & synthesis, generalization, statistical, comparative, retrospective.

Results. Since 1923, Ukrainian cooperators have initiated the celebration of International Day of cooperation on the first Saturday of July, supporting the initiatives of International Cooperative Alliance. The celebration of this day has become an effective form of cooperation promotion and involvement of new members and additional funds in cooperatives. New membership fees, in turn, contributed to the improvement of financial position of cooperative organizations. The initiation of International Day of cooperation allowed cooperators not only to prove the advantages of the cooperative sector over the private, but also to persuade population in the perspective of cooperative movement.

Originality. The article contains some controversial points, including the exact date and the initiators of the initiation of International Day of cooperation.

Conclusion. The historical experience clearly demonstrates substantial authority of Ukrainian consumer cooperation in the international cooperative community and cautions against the political pressure on public organizations. Nowadays we need not only the government support in order to optimize the national consumer cooperation. First of all, the support of population is important for which cooperation may indeed be a way out of the socio-economic crisis. With regard to International Day of cooperation, Ukrainian consumer cooperation is able to make substantial discounts on food and industrial products for its members, especially veterans of cooperation, low-income families, people with disabilities. It is desirable that local authorities will be actively involved in this case.

УДК 94 (477) «1941/1945» – 0.58.244

О. Г. Перехрест

доктор історичних наук, професор, професор кафедри всесвітньої історії та міжнародних відносин Черкаського національного університету ім. Богдана Хмельницького

РЕЛІГІЙНЕ ЖИТТЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ В УМОВАХ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті розглянуто комплекс питань, що стосуються релігійного життя в українському селі в умовах нацистської окупації.

Ключові слова: відродження релігійного життя, відновлення храмів, релігійні свята, відвідування церкви, релігійні переконання.

Постановка проблеми. Одним із актуальних завдань сучасної вітчизняної історичної науки є дослідження й висвітлення історії повсякденного життя українського соціуму в умовах нацистської окупації. У контексті цього важливим є вивчення особливостей релігійного життя в українському селі в означену добу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиліття релігійна ситуація на Україні в 1941 – 1945 рр. знайшла відображення в працях

О.С. Лисенка, Ю.В. Волошина, В.В. Гордієнка, І.І. Поїздник, М.І. Михайлуци, К. Беркгофа [1-5] та інших науковців. Однак особливості релігійного життя в сільській місцевості у період нацистської окупації розглянуто у них фрагментарно.

З огляду на зазначене, метою заявленої публікації є аналіз особливостей релігійного життя в українському селі в умовах нацистської окупації.

Виклад основного матеріалу. В умовах війни й особливо окупації в середовищі селян поширилися релігійні настрої, а в селах з'явилося багато ознак відродження релігійного життя. Селяни стали привселюдно хреститися, жінки і діти почали носити хрестики, а літні люди брали участь у церковних відправах, масово здійснювалися хрещення та вінчання. Траплялися також перепоховання з присутністю священика або без нього, під час яких відкривалися труни з тим, щоби всередину покласти хрест або іконку, але в жовтні 1941 р. ця практика була заборонена. Загалом поховання без участі священика вважалося нелегальним [5, 22 – 23]. У школах було запроваджено вивчення Закону Божого.

Найбільше ознаки релігійного відродження проявилися у відновленні храмів. Майже в кожному селі громада пристосовувала для богослужіння уцілілі храми, які за радянської влади використовувалися як колгоспні комори чи сільбуду. У тих селах, де храми були повністю зруйновані, для відправ використовували звичайні громадські, а то й господарські будівлі. Наприклад, у с. Ольшани Харківської області під церкву селяни пристосували колишню конюшню [3, 111]. У багатьох селах уповноважені ініціативних комісій та парафіяльних рад збирали кошти населення на церковні потреби. У тому ж с. Ольшани «... старики з хрестами й спеціальними кухлями обходили жителів, збираючи пожертви на побудову церкви...» У с. Петриківка Дніпропетровської області селяни зібрали кошти, на які зробили проект нової церкви на місці зруйнованої у радянський час. Віруючі селяни брали активну участь у будівельних та ремонтних роботах на церковних об'єктах. Наприклад, у с. Котельва Харківської області, де до революції діяло шість церков, віруючі відбудували напівзруйнований храм всіх Святих (інші п'ять були знищені повністю). Побожні парафіяни, які колись приховали й зберегли ікони, релігійну літературу, напрестольні хрести, священний посуд та іншу церковну атрибутику, діставали їх із схованок і приносили до церкви [3, 111].

Як під військовою владою, так і під цивільним німецьким управлінням допоміжна місцева адміністрація на території Наддніпрянської України сприяла православному християнству. Керівник району міг, приміром, наказати сільським чоловікам відремонтувати церковну споруду. У багатьох місцевостях адміністрація також повернула багато традиційних релігійних свят, надавши їм офіційного статусу [5, 23].

Масове відвідування храмів і виконання релігійних обрядів сільськими мешканцями було зумовлене насамперед наявними в їхньому середовищі, зокрема в жінок, постійного відчуття страху та тривоги за власну долю та перебуваючих на фронті чи вивезених